

3

Toegankelijkheid, talentontwikkeling en diversiteit

3.1. Ambitie voor 2025: elk talent krijgt de kans

In ons hoger onderwijs willen we kansen bieden. Aan iedere student. Kansen om zich te ontplooiën, om zijn of haar talenten tot ontwikkeling te laten komen en om het opleidingsniveau te bereiken dat bij hem of haar past. Dat is ook in het belang van de samenleving. We hebben al die talenten hard nodig. De vraag naar hogeropgeleiden is onverminderd hoog en blijft stijgen. Zoals ik eerder stelde is het verhogen van het aantal hogeropgeleiden voor mij geen doel op zichzelf. Nederland kent al relatief veel hogeropgeleiden en ook met veel mbo-diploma's, bijvoorbeeld, zijn studenten prima gekwalificeerd voor de arbeidsmarkt. In de sectoren waarin sprake is van tekorten of tekortdreigen (onderwijs, bèta-techniek en zorg) wordt bovendien hard gewerkt aan oplossingen daarvoor. De kern waar we voor staan is dus iets anders. Dat is elke student op de juiste plek krijgen. Ruimte bieden dus, voor alle studenten, ook voor degenen voor wie de keuze om te gaan studeren helemaal niet zo vanzelfsprekend is.

Uitgangspunt voor mij is een hoger onderwijs dat maximaal toegankelijk is. Onze studenten verdienen dat. Nederland verdient dat. Van financiële, culturele of informatiedrempels voor toegang tot het hoger onderwijs mag geen sprake zijn. We doen het op dit punt overigens al behoorlijk goed, ook internationaal vergeleken. Grote groepen studenten stromen het hoger onderwijs in, en als je het opleidingsniveau van de ouders vergelijkt met dat van de huidige studenten, zie je dat met name het hbo nog een belangrijke emanciperende functie vervult. Tegelijkertijd zijn er nog altijd duidelijke verschillen tussen groepen en hangen verschillen in het opleidingsniveau van de huidige jongeren nog duidelijk samen met het opleidingsniveau en de sociaal-economische status van hun ouders. Het is bijvoorbeeld zo dat studenten die vanuit het mbo instromen in het hbo veel minder vaak hogeropgeleide ouders hebben. Vrouwen doen het goed, maar niet-westerse allochtonen hebben nog altijd minder kans om het hoger onderwijs in te stromen dan anderen. Hun deelname is overigens de laatste jaren gelukkig wel fors gestegen. Maar we zijn er nog niet. De andere, onbekende cultuur die het hoger onderwijs voor een aanzienlijk aantal leerlingen en ouders nog altijd vertegenwoordigt, vormt nog te vaak een drempel. Dat moet veranderen.

Individuele studenten kansen bieden om zich te ontwikkelen, betekent dat we nog meer dan nu al gebeurt moeten differentiëren in het hoger onderwijs, zowel in het aanbod als wanneer het gaat om onderwijsconcepten. Want studenten zijn verschillend. De diversiteit in de studentenpopulatie is met de grotere deelname aan het hoger onderwijs fors toegenomen en die ontwikkeling zet zich door. De samenleving wordt diverser en dat vertaalt zich in een gevarieerdere studentenpopulatie. En ook als gevolg van individualisering zie je de variëteit tussen studenten toenemen. Er is meer behoefte aan flexibele leerwegen en maatwerk in het hoger onderwijs, maar ook in het vo en mbo. Meer maatwerk in vo en mbo heeft ook consequenties voor het ho.

Mijn ambitie voor 2025 is dat voor de verschillende groepen studenten in het hoger onderwijs veel meer aandacht is. Passende aandacht. De gemiddelde student die is opgegroeid in Amsterdam-Zuid heeft heel andere behoeftes en een heel andere bagage en leerstijl dan een student uit Rotterdam-Zuid. Ook tussen instellingen uit de Randstad of die uit het oosten of zuiden van het land bestaan grote verschillen in de samenstelling van hun studentenpopulatie en dan hebben we het nog niet eens over de verschillen tussen studenten afkomstig uit het buitenland, denk bijvoorbeeld aan Duitsland, Italië of Korea. Daar moet het hoger onderwijs een antwoord op hebben. Dat betekent maatwerk, differentiatie, maar het betekent tegelijkertijd ook hoge verwachtingen hebben van elke student, ongeacht vooropleiding, achtergrond of afkomst.

En het begint niet pas bij het hoger onderwijs. Scholen voor voortgezet onderwijs, mbo-instellingen, hogescholen en universiteiten hebben een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor het begeleiden van hun studenten naar de juiste plek in het hoger onderwijs, voor doorlopende leerlijnen en voor het studiesucces in het hoger onderwijs. Meer samenwerking in de onderwijsketen is nodig.

De laatste jaren zijn ten aanzien van de differentiatie in het onderwijsaanbod belangrijke stappen gezet. We zijn er echter op dit punt nog niet. Datzelfde geldt voor het stelsel. Het stelsel dat ik voor me zie, biedt meer ruimte voor flexibele leerroutes binnen het hoger onderwijs. Er moeten reële overstapmogelijkheden zijn van vo naar hbo en wo, van mbo naar hbo, van Associate degree naar bachelor en van bachelor naar master. Meer maatwerktrajecten. En ik zie ruimte voor meer mogelijkheden om vakken van verschillende opleidingen en instellingen te combineren, ook over de grenzen van hbo en wo heen. Dat past bij de variatie aan studenten die we hebben. Reële kansen om na een periode op de arbeidsmarkt terug te keren naar het hoger onderwijs horen daar ook bij.

Ik heb in het verlengde daarvan de volgende zeven ambities:

- a. Een goed toegankelijk stelsel behouden;
- b. Verdere ontwikkeling van talentprogramma's;
- c. Vergroten van studiesucces;
- d. De samenwerking in de onderwijsketen versterken zodat elke student op de plek terecht komt die het beste past bij zijn of haar ambities en talenten en de doorstroom succesvoller wordt;
- e. Extra aandacht voor mbo'ers bij de doorstroom naar het hbo;
- f. Meer aandacht voor doorstroom en flexibiliteit binnen het hogeronderwijsstelsel, onder andere door de differentiatie in het onderwijs te vergroten, zodat de diverse studentenpopulatie beter wordt bediend;
- g. Flexibiliteit in het stelsel voor een Leven Lang Leren, zodat ook tijdens een arbeidsloopbaan het volgen van een hogeronderwijsopleiding aantrekkelijk is.

3.2. Een goed toegankelijk hoger onderwijs

Met deze agenda wil ik de ruimte creëren voor een goed passend aanbod voor alle studenten. Voor mij is dat de kern van wat een toegankelijk hoger onderwijs is. Als je ziet dat nog altijd 40% van de eerstejaarsstudenten in het hbo en 26% in het wo stopt met de initieel gekozen studie, is duidelijk dat verbetering nodig en mogelijk is. Dit geldt zeker als je ook nog beseft dat ook hier duidelijke verschillen tussen groepen zijn. Ik vind de signalen die de hogescholen in de grote steden op dit punt afgeven zorgwekkend. Ondanks al hun inspanningen om hun grote populatie niet-westerse allochtone studenten goed te bedienen, nemen de uitval en switch onder deze groep toe in plaats van af. Slechts 26% van de niet-westerse allochtone jongens (cohort 2008) heeft in het hbo nu na vijf jaar een diploma.⁸³ Hier iets aan doen is een maatschappelijke opgave. Dat vraagt van instellingen onder andere tijdens het matchingsproces en bij tutoring en mentoring extra aandacht, maar ook in mijn voorstellen voor meer samenwerking in de onderwijsketen (zie 3.5) is specifieke aandacht nodig voor de problematiek rond niet-westerse allochtonen. Ook de positie van studenten met een functiebeperking vraagt om blijvende aandacht. Zij besteden gemiddeld meer tijd aan hun studie, maar vallen nog altijd vaker uit en doen langer over hun studie.

83 CBS Stateline, table *studievoorgang hbo*, geraadpleegd op 27 februari 2015.

Ik juich toe dat universiteiten en hogescholen scherpere keuzes maken, zowel als het gaat om hun onderwijsaanbod en het onderwijsconcept van waaruit zij werken, als waar het gaat om de studentengroepen waarop zij zich primair richten. Denk bij dit laatste bijvoorbeeld aan de doelgroep van Leven Lang Leren, of studenten die specifieke talenten willen ontwikkelen (kunst, sport of ondernemerschap). Dat vergroot de diversiteit van het aanbod dat voor studenten beschikbaar is. Maar ik vind het wel belangrijk dat het stelsel als geheel toegankelijk blijft voor iedere student. Studenten moeten bovendien goed voorgelicht worden over de keuzes in het profiel en onderwijsconcept die instellingen maken, zodat zij weten waar zij voor kiezen.

De overheid blijft in de kern verantwoordelijk voor een goed toegankelijk ho-stelsel. Net als de discussie in het hoger onderwijs, is ook in het voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs een ontwikkeling naar meer flexibilisering en maatwerk ingezet. Ook daar wordt gezocht naar manieren om studenten beter te bedienen. Het Plan van aanpak *Toptalenten*, waarover de staatssecretaris de Tweede Kamer in april nog heeft geïnformeerd⁸⁴, is daar één van de uitingen van.

Recent heeft de VO-raad het voorstel voor een maatwerkdiploma gelanceerd, waarbij leerlingen examen kunnen doen in vakken op verschillende niveaus en mogelijk ook op het diploma wordt aangegeven wat een leerling aan extra activiteiten op school heeft gedaan. Wanneer een dergelijk maatwerkdiploma ingevoerd wordt, zal dat voor een aantal leerlingen betekenen dat zij anders voorbereid zijn op het hoger onderwijs. Een toegankelijk hoger onderwijs zoals ik dat voor me zie, met passende trajecten voor alle leerlingen, betekent dan dat deze voorbereiding vanuit het voortgezet onderwijs consequenties moet hebben voor het hoger onderwijs. Studenten die in het voortgezet onderwijs meer dan het reguliere programma hebben gedaan, moeten dat terugzien in het programma dat zij in het hoger onderwijs aangeboden krijgen. Honourstracks kunnen bijvoorbeeld voor deze groep interessant zijn. Met de studiekeuzecheck hebben de hogescholen en universiteiten een belangrijk instrument in handen om zich rekenschap te geven van wat een vo-leerling aan bagage meebrengt met zijn maatwerkdiploma. Dat moet de mogelijkheid bieden die leerling naar de juiste plek te begeleiden. De ruimte voor decentrale selectie die we met de afschaffing van de loting creëren, zie ik ook als belangrijk instrument daarvoor. Ik zal overigens, samen met de staatssecretaris, bij het voorstel voor het maatwerkdiploma dat nu wordt uitgewerkt door de VO-Raad, nauw toezien op de mate waarin het civiel effect van het vo-diploma gewaarborgd blijft. Ik begrijp de VSNU wanneer die erop wijst dat voldoende academische vorming zoals aangeboden in vwo-vakken, noodzakelijk is om succesvol aan een universiteit te kunnen studeren. Wanneer het voorstel voor het maatwerkdiploma verder is uitgewerkt, zullen alle betrokken partijen (VO-raad, Vereniging Hogescholen, VSNU, ISO, LSVb, Job, LAKS en OCW) met elkaar hierover in overleg treden, om te bekijken of en hoe de ontwikkelingen in de verschillende sectoren op elkaar kunnen aansluiten.

De inspectie heeft in haar onderwijsverslag aangegeven dat zij goed zal volgen hoe de toegankelijkheid van het hoger onderwijs voor groepen zich de komende jaren ontwikkelt. Ik vind dat belangrijk, mede in het licht van de stijging van het aantal opleidingen met een numerus fixus. Het beleid ten aanzien van opleidingen met een fixus is er immers op gericht om de kwaliteit van het onderwijs te borgen waar zich al te grote studentenaantallen voordoen.

84 Kamerbrief *Voortgang Plan van Aanpak Toptalenten 2014-2018*, 9 april 2015 (Tweede Kamer, vergaderjaar 2013-2014, 340 00, VII, nr. 88).

3.3. Talentprogramma's

De afgelopen jaren is er een kwaliteitscultuur in het hoger onderwijs ontstaan waarin uitblinken en talentontwikkeling gestimuleerd worden. Het Siriusprogramma heeft daar enorm aan bijgedragen. Universiteiten en hogescholen hebben met het Siriusprogramma een cultuuromslag teweeg gebracht. Aandacht voor individuele talenten en capaciteiten, middels excellentieprogramma's, is steeds meer in de spotlight komen te staan. Deze ontwikkeling moet met kracht worden doorgezet. Alle universiteiten hebben momenteel honoursprogramma's op bachelorniveau. Om de bestaande honoursprogramma's te continueren, de kwaliteit te waarborgen en blijvend te innoveren is een kritische massa nodig. Het deelnemerspercentage is 7% bij de bacheloropleidingen in het wo. Bij de hogescholen is dat percentage 5,3% en bij de masteropleidingen is het 3,4%.

Honours Hogeschool Utrecht

Bij de HU kun je door verzwarend of verdiepend van het reguliere onderwijsprogramma ook een honours-niveau volgen en één of meer 'Ster Verklaringen' behalen. Ook kun je op eigen initiatief sterren behalen. Als student draag je dan met een honours-aanvraag een eigen activiteit voor als excellente prestatie. Heb je vijf verschillende Ster Verklaringen, dan kun je (na een eindopdracht) in aanmerking komen voor het Honours Certificaat. Hiermee laat je aan stage-bedrijven of toekomstige werkgevers zien wat je in huis hebt.

Om als Nederland een voorlopersrol te behouden in het honoursonderwijs en talentontwikkeling, is blijvende inzet en aandacht nodig. Het zijn door hun unieke positie waardevolle proeftuinen van onderwijsinnovatie en -kwaliteit die deels ook het reguliere onderwijs kunnen beïnvloeden. Zo profiteren alle studenten ervan. Ik wil daarom de eerste jaren zo'n 10% van de middelen uit het studievoorschot benutten om aan talentprogramma's, waaronder honoursprogramma's, een krachtig vervolg te geven.⁸⁵ Ik wil geen financiële drempels opwerpen voor deelname. Om die reden zie ik af van het experiment collegegelddifferentiatie bij honoursprogramma's.⁸⁶

De ambitie is om meer kleinschalig en intensief onderwijs te realiseren, ook buiten de honoursprogramma's en opleidingen met een bijzonder kenmerk 'kleinschalig, intensief onderwijs'. Daarom is het ook onwenselijk om in het reguliere onderwijs extra hoge collegegelden te vragen voor kleinschaligheid, behalve in die specifieke gevallen, waarbij via de NVAO het bijzonder kenmerk kleinschalig en intensief onderwijs verkregen wordt en indien er sprake is van extra kosten. Om de kwaliteit en de organiseerbaarheid van het kleinschalige- en intensieve onderwijs te waarborgen is ook decentrale toelating bij deze opleidingen mogelijk.

⁸⁵ Hiermee voldoe ik aan de toezegging aan het lid Bruijn, gedaan op 20-01-2015 tijdens het Plenair debat over de Wet studievoorschot hoger onderwijs (34 035).

⁸⁶ Toezegging gedaan tijdens Plenair debat Wetsvoorstel Sociaal leenstelsel, 11 december 2013.

3.4. Vergroten van studiesucces

De laatste jaren is een aantal maatregelen genomen om de kans op studiesucces van de student die doorstroomt uit het vo of mbo te vergroten. Ik zie studiesucces als een uitkomst van kwalitatief goed onderwijs én de student op de juiste plaats en niet als een doel in zichzelf. Studiesucces bevorderen betekent kansen bieden, studie-uitval voorkomen en een redelijke studieduur bewerkstelligen. Hogescholen en universiteiten hebben de afgelopen jaren enorm veel geïnvesteerd in het verhogen van de kwaliteit en het bevorderen van studiesucces. Er zijn veel activiteiten in gang gezet gericht op: herontwerp van curricula, intensiveren van onderwijs en begeleiding, de oriënterende en selecterende functie van het bindend studieadvies (bsa) in het eerste jaar, monitoren van de studievoortgang, rekening houdend met extra-curriculaire activiteiten, aandacht voor nieuwe vormen van toetsing, docentprofessionalisering, etcetera. De inspanningen beginnen hun vruchten af te werpen. Ik vind het belangrijk dat instellingen deze inspanningen continueren en waar nodig intensiveren. Daarbij is aandacht voor de verschillende talenten van studenten belangrijk. De hogescholen en universiteiten onderschrijven deze ambities, met het oog op de toekomst.

In paragraaf 3.2 en 3.5 besteed ik aandacht aan wat in vo en mbo is gedaan om elke student op de juiste plek te krijgen. Ook in het ho is veel gebeurd. Dat betreft allereerst de studiekeuze. Studenten geven zelf aan dat een verkeerde studiekeuze de belangrijkste reden is voor het switchen van opleiding of het stoppen met studeren. Daarom is er door hogescholen, universiteiten en overheid hard gewerkt om het studiekeuzeproces te verbeteren, met onder meer de invoering van de 1-mei-datum, de 'Studie in cijfers' (studiebijsluiter) en de studiekeuzecheck. De komende jaren gaat het erom te leren van de eerste ervaringen met de studiekeuzecheck, te onderzoeken wat werkt voor welke groepen, en om het uitwisselen van good practices. De onderzoeken tot nu toe lijken erop te wijzen dat activiteiten op de instelling zelf het meest nuttig worden gevonden door de aankomende studenten. Daardoor ontstaat binding met de opleiding. Die activiteiten op de instelling kunnen de vorm hebben van individuele gesprekken tussen een docent en een aankomende student, maar het kan ook gaan om proefstuderen en matchingsdagen, waarbij de studenten echt ervaren wat studeren in het hoger onderwijs inhoudt. Deze instrumenten zijn relatief duur en vragen veel inzet van docenten, maar lijken het meeste effect te hebben. Goede studiekeuzeactiviteiten zullen daarom flinke investeringen van instellingen blijven vragen. De studiekeuzeactiviteiten zijn overigens maar één stap in de begeleiding van de student. Waar de komende jaren nog winst kan worden behaald, is in het koppelen van de ervaringen met de studiekeuzeactiviteiten aan de begeleiding (tutoring en mentoring) die met name in het eerste jaar aan studenten wordt geboden. Daarbij is zoals eerder aangegeven extra aandacht nodig voor die groepen studenten waarvoor studeren in het hoger onderwijs niet vanzelfsprekend is, denk aan de niet-westerse allochtonen en studenten met ouders uit een lager sociaal-economisch milieu. Over enkele jaren wil ik de ervaringen met de studiekeuzecheck breder evalueren.

Daarnaast is het hoger onderwijs op een beperkt aantal plekken selectiever gemaakt, namelijk waar de uitval tot nu toe erg hoog was en studenten onvoldoende voorbereid bleken op het niveau van de opleiding. Voor zeven mbo-hbo-routes zijn nadere vooropleidingseisen geformuleerd die de doorstroom vanaf 2015-2016 niet meer vanzelfsprekend maken. In 2016 vindt een eerste evaluatie van deze regeling plaats. Voor studenten met een hbo-propedeuse bestaat er geen toelatingsrecht meer tot het wo. Deze studenten zijn nu toelaatbaar. Het is de instelling die over toegang beslist. Specifiek voor de pabo zijn bijzondere nadere vooropleidingseisen geformuleerd. Ik vind het belangrijk dat de instellingen vooral de andere mogelijkheden dan selectie benutten die zij hebben om studenten op de juiste plek te krijgen. Het instrument van de studiekeuzecheck lijkt hier bij uitstek geschikt voor. Mits verbonden aan een duidelijke instellingsvisie, kan meer homogene groepen creëren ook een goede keuze zijn.

We weten bijvoorbeeld uit de ervaringen van hogescholen met veel niet-westerse allochtonen en de ervaringen met de Ad en driejarige trajecten voor vwo'ers dat op die manier de binding aan en motivatie voor de opleiding worden vergroot.

In het verlengde van het advies van de Commissie-Veerman en mede door de prestatieafspraken en het beleid van studiekeuzeactiviteiten is de aandacht voor studiesucces en voor de instromende student bij de hogeronderwijsinstellingen toegenomen. Dit is winst, maar we zijn er nog niet. Bij de evaluatie van de prestatieafspraken en de gesprekken over de toekomstige vormgeving van kwaliteitsafspraken zal gekeken worden hoe we de inspanningen om het studiesucces te verbeteren de resultaten die reeds geboekt zijn verder kunnen verankeren in het beleid.

3.5. Samenwerking in de onderwijsketen

Hogescholen, universiteiten, mbo-instellingen en vo-scholen die actief bezig zijn met het studiesucces van hun leerlingen in het vervolgonderwijs zeggen allemaal hetzelfde: de belangrijkste winst voor de individuele leerling is te behalen in meer samenwerking in de regio, tussen de toeleverende scholen en de hogeronderwijsinstellingen. Daar moet de aandacht de komende jaren dus veel meer naar uitgaan. Meer ketendenken, vanuit de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de ontwikkeling van de individuele leerling. De sectoren lijken daar ook klaar voor. Het voortgezet onderwijs heeft in het Sectorakkoord-vo aangegeven zich medeverantwoordelijk te achten voor het studiesucces in het vervolgonderwijs. In het Bestuursakkoord-mbo hebben de kwaliteitsplannen nadrukkelijk het doel van een goede aansluiting op het hbo gekregen. En in het hoger onderwijs is, deels ook door de prestatieafspraken en het beleid van studiekeuzeactiviteiten, de aandacht voor studiesucces en voor de instromende student toegenomen. Dat neemt niet weg dat er nog werk te doen is. Te vaak wordt er bij de ontwikkeling van beleid nog geredeneerd vanuit de eigen sector en krijgt samenwerking in de onderwijsketen niet de aandacht die het in het belang van de student zou moeten krijgen.

De samenwerking in de regio kan meerdere doelen dienen. Bestaande samenwerkingsverbanden richten zich vaak op een goede inhoudelijke aansluiting (een doorlopend curriculum), een doorlopend traject voor leerlingen die meer aankunnen en willen, verbetering van de loopbaanoriëntatie en studiekeuzebegeleiding of de professionalisering van docenten in het vo, mbo of ho. Belangrijk daarbij is de constatering dat onderwijs mensenwerk is. Netwerken van docenten uit verschillende onderwijsinstellingen zijn over het algemeen ook hier dé dragers van de onderwijsinnovaties. Ook spelen de lerarenopleidingen op hogescholen en universiteiten hierbij een belangrijke rol met gezamenlijke docentontwikkelteams (DOT's) waarin docenten uit vo en ho onderwijs uitwerken en via programma's zoals 'Eerst De Klas' en het onderwijs-traineeship. De laatste jaren zijn in diverse regio's succesvolle samenwerkingsprojecten tot stand gekomen, soms (deels) gefinancierd door de overheid, vaak door instellingen zelf. Tegelijkertijd is deze samenwerking vaak nog fragiel, te zeer afhankelijk van een aantal sterk gemotiveerde professionals, en is er een duidelijke wens bij degenen die in deze projecten participeren om de opgedane kennis en ervaring ook breder te benutten voor de succesvolle doorstroom van studenten. Het ontbreekt te zeer aan een structureel perspectief op regionale samenwerking in de keten.

Met deze agenda proberen we dat te veranderen. Niet door aan te geven hoe de samenwerking in de regio gestalte moet krijgen, maar wel door hogescholen en universiteiten te stimuleren die samenwerking met scholen voor voortgezet onderwijs en mbo-instellingen op te zoeken. Ik wil deze samenwerkingsprojecten ook financieel ondersteunen (zie daarvoor de Investeringsagenda, paragraaf 5.3).

Daarbij ga ik ervan uit dat ook vanuit de vo-scholen en mbo-instellingen aan deze projecten wordt bijgedragen, uiteraard naar draagkracht. Dit kan door de inzet van docenten (*in kind*). Ik zal voor de samenwerking vo-ho en mbo-hbo ook expliciet aandacht vragen in de toekomstige kwaliteitsafspraken ho en mbo.

De intentie is de huidige, veelbelovende samenwerkingsinitiatieven een structurele basis te geven én ze uit te breiden. Ik noem een aantal initiatieven waaraan ik denk bij samenwerking in de onderwijsketen. Dit is geen uitputtende lijst en het is ook niet de bedoeling dat alle instellingen precies deze initiatieven als voorbeeld nemen. Instellingen moeten initiatieven en projecten ontwikkelen die passen bij hun profiel, onderwijs-concept, context en omgeving.

Als het gaat om samenwerking tussen vo en ho denk ik bijvoorbeeld aan de intensieve samenwerking die er in Utrecht, Amsterdam en Twente bestaat. In deze regio's wordt nadrukkelijk een leerling- en een docentgerichte aanpak gecombineerd. Grote groepen leerlingen worden in staat gesteld echt te ervaren wat het is om in het hoger onderwijs te studeren. Dat gebeurt bijvoorbeeld doordat zij samen met hun docenten een onderzoekslab bezoeken of de kans krijgen masterclasses volgen. Met uitwisselingsprogramma's en professionaliseringstrajecten wordt ervoor gezorgd dat de vo-docent vaker op de hogeschool of de universiteit komt. Op die manier kan hij voor zijn leerlingen de rol van inhoudelijk betrokken coach vervullen. En de intensievere contacten met en op de middelbare scholen leiden bij de ho-docenten tot meer kennis en begrip van de situatie in het voortgezet onderwijs.

In deze regio's worden ho-studenten ook ingezet als rolmodel voor vo-leerlingen, bijvoorbeeld doordat zij 'Persoonlijk Assistent van de Leerkracht' (PAL) worden. Deze PALs bieden leerlingen perspectief, juist ook leerlingen waarvoor de stap naar ho niet vanzelfsprekend is (eerste generatie hoger opgeleiden of allochtone groepen).

Interessant is ook het voorbeeld van de Faculteit der Natuurwetenschappen, Wiskunde en Informatie van de Radboud Universiteit. Bij deze faculteit volgen vo-docenten samen met eerstejaarsstudenten colleges. Op die manier ervaren deze docenten zelf hoe de aansluiting van het wo-onderwijs op hun vwo is, hebben ze dus de kennis om die aansluiting te verbeteren, houden ze hun vak kennis op peil, maar belangrijk is vooral ook dat ze daardoor benaderbaar zijn voor de eerstejaarsstudenten met wie ze studeren. Voor deze eerstejaarsstudenten fungeren de vo-docenten als tutoren die hen kunnen helpen bij het oplossen van problemen en het leggen van contacten met de docenten van de universiteit. Ook in het hbo zie ik deze ontwikkelingen. In de bèta-steunpunten worden goede praktijken ontwikkeld met mogelijke navolging in het alfa- en gammadomein. De universiteiten van Maastricht, Utrecht en Twente hebben professionele leergemeenschappen opgebouwd met een aantal vo-scholen om die scholen te helpen bij het analyseren en interpreteren van de op de school aanwezige data, om zo leerlingen beter met maatwerk te kunnen ondersteunen. Het zou goed zijn als deze initiatieven worden voortgezet en worden uitgebreid naar andere regio's.

Ook een mooi voorbeeld zijn de *summercamps* die diverse hogescholen en universiteiten aanbieden. In dergelijke kampen kunnen studenten zich voorbereiden op het studeren, ze kunnen hun kennisniveau toetsen of bijspijkeren of ze doen er inspiratie op voor hun persoonlijke ontwikkeling. Met steun van de gemeente Rotterdam bieden hogeschool Inholland en de Hogeschool Rotterdam, bijvoorbeeld, in het kader van de zogenoemde 'Vakantieschool' tijdens de zomervakantie cursussen taal, rekenen en studievaardigheden aan studenten van mbo-instellingen Zadkine en Albeda die willen doorstuderen in het hbo.

Diverse hogescholen en universiteiten ontwikkelen ook pre-university trajecten. Een goed voorbeeld is het PRE van de Universiteit Leiden. Hierin biedt de universiteit een kleine 100 talentvolle vwo'ers uit de regio de kans om een middag per week gedurende de laatste twee jaar van het vwo een programma aan de universiteit te volgen. Het gaat om een breed programma, dat is gekoppeld aan het universitaire Sirius/Honoursprogramma, bedoeld om de leerlingen kennis te laten maken met meerdere disciplines. Zelf onderzoek doen is één van de onderdelen van het programma.

Als voorbeeld van samenwerking tussen mbo en hbo, denk ik aan het initiatief 'Teampayers' van de Haagse Hogeschool en ROC Mondriaan. Hierbij werken studenten Sportmanagement en HALO (ho) en Sport en Bewegen (mbo) een jaar lang als team aan een concrete opdracht in de beroepspraktijk. In de Schilderswijk in Den Haag, bijvoorbeeld, werken mbo- en hbo-studenten samen aan het verbeteren van sportdeelname van de buurtbewoners door onder andere het opzetten van een vernieuwend sportaanbod in de wijk en door het versterken van de sportvereniging in de wijk in organisatorische zin. Door samen aan de opdracht te werken maken de studenten kennis met de verschillende niveaus van werken in de beroepspraktijk en leren zij elkaars werelden kennen. Voor mbo'ers maakt het de stap naar het hbo kleiner.

STER-programma Hogeschool Zuyd

In dit programma krijgen talentvolle mbo-studenten uit de regio die een bouw- of civieltechnische opleiding op niveau 4 volgen de mogelijkheid om in het laatste jaar van hun mbo-opleiding een middag per week een programma bij de hogeschool te volgen. Als zij vervolgens instromen in de hbo-bachelor Built Environment (BBE) krijgen zij een verkort hbo-programma van drie jaar aangeboden. Het visitatiepanel was enthousiast over deze route. Het geeft aan in zijn rapport dat "de opleiding hoge kwaliteit levert wat betreft instroom en aansluiting".

In de regio Almere wordt ook actief samengewerkt op het gebied van loopbaanoriëntatie en het voorbereiden van leerlingen op het hoger onderwijs. Het LOB-ontwikkelteam Almere is ontwikkeld door medewerkers van de Hogeschool Windesheim Almere en de vo-scholen in die regio. Zij richten zich op een doorlopende leerlijn LOB van de havo-brugklas tot het tweede leerjaar van het hbo, met diverse activiteiten en opdrachten voor de leerlingen, zoals bijvoorbeeld een portfolio aanmaken, gesprekken over een beroep met volwassenen, aandacht voor hoe je moet kiezen en *speeddaten* met ouders, maar ook de studiekeuzecheck en aandacht voor de beginnende studenten.

Kennis over hoe studenten het in het vervolgonderwijs doen, is vaak een belangrijke trigger voor het gesprek tussen onderwijsinstellingen over de aansluiting en het studiesucces. De laatste jaren worden stappen gezet in het voor vo-scholen ontsluiten van kennis over succes van hun leerlingen in het vervolgonderwijs. Belangrijk voor vo-scholen is vooral dat zij de reeds beschikbare gegevens beter gaan gebruiken. Dat geldt ook voor de gegevens die op universiteiten en hogescholen aanwezig zijn. Voor mbo-instellingen bestaat nog geen landelijk instrument dat hen informatie geeft over het studiesucces van hun oud-leerlingen in het hbo. Daar bestaat wel behoefte aan. Samen met de Vereniging Hogescholen en de MBO Raad zal ik onderzoeken hoe we een dergelijk instrument kunnen ontwikkelen. Daarbij is een te beantwoorden vraag op welk aggregatieniveau doorstroomgegevens kunnen worden verschaft zonder dat de gegevens naar individuele studenten herleidbaar worden.

Ik denk, tot slot, dat we het belang van samenwerking tussen toeleverende en afnemende scholen specifiek voor studenten uit lagere sociaaleconomische milieus of voor studenten met een niet-westerse allochtone afkomst niet moeten onderschatten. Er is sprake van zelfselectie bij een deel van deze studenten. Om meer recht te doen aan de kansen voor deze leerlingen, wil ik graag het hoger onderwijs uitdagen en steunen meer werk te maken van de sociaal-culturele toegankelijkheid. Door een open cultuur te creëren, gesprekken met de toeleverende scholen aan te gaan en leerlingen in staat te stellen in een vroeg stadium van hun schoolloopbaan kennis te maken met die andere cultuur van het hoger onderwijs, kan belangrijke winst geboekt worden.

3.6. Extra aandacht voor mbo'ers

De overgang van mbo naar hbo blijkt kwetsbaar. Er is in de afgelopen vijf jaar sprake van een toename van de switch én uitval van de eerstejaars hbo-studenten met een mbo-vooropleiding van 36% naar 41%. Hiervan stopt 21% helemaal met studeren, de rest switcht van opleiding. Zeker als je beseft dat de route via het mbo naar het hbo een belangrijke emanciperende route is, is duidelijk dat de mbo'ers die doorstromen naar het hbo extra aandacht verdienen. En dat geldt niet alleen nadat zij zijn ingestroomd, maar minstens zo zeer in de fase daarvóór, bij de keuze om wel of niet voor het hbo te kiezen. Ik vind overigens niet dat iedere mbo'er per se moet doorstuderen in het ho. Studenten met een mbo-diploma zijn prima gekwalificeerd voor de arbeidsmarkt en de arbeidsmarkt zit ook op hen te wachten. Tegelijkertijd moeten er wel goede mogelijkheden zijn voor die groep mbo'ers die de ambitie en de capaciteiten hebben om in het hbo door te studeren. Ik vind het belangrijk dat onnodige belemmeringen voor deze studenten bij de overgang van mbo naar hbo worden weggenomen.

Goed om te constateren is dat mbo'ers die het eerste studiejaar succesvol doorkomen, het daarna relatief goed doen. De inspectie wijst erop dat het daarbij voor mbo-studenten uitmaakt voor welke hbo-instelling zij kiezen. Er zijn hbo-instellingen waar het eerste jaar nauwelijks mbo-studenten uitvallen en instellingen waar dat voor bijna eenderde van de studenten geldt.⁸⁷ Het ECBO rondt binnenkort een onderzoek af waarin gezocht wordt naar statistische verklaringen voor verschillen in studiesucces van mbo'ers in het hbo. Investeren in de samenwerking tussen mbo- en hbo-instellingen op *opleidingsniveau* lijkt een positief effect te hebben. Van de hogescholen verwacht ik de komende jaren extra zorg voor mbo'ers. Hogescholen moeten actief op zoek gaan naar meer samenwerking met mbo-instellingen in de regio en veel activiteiten ontplooiën om mbo'ers kennis te laten maken met het hbo en met hbo-studenten en -docenten. Gastlessen verzorgen op het mbo is één van de instrumenten daarvoor. Het actief uitnodigen van mbo-studenten om een kijkje te komen nemen op de hogeschool hoort daar ook bij.

⁸⁷ Dit getal betreft alleen uitval. Dit in tegenstelling tot het percentage van 36%-41% aan het begin van deze passage, waar het gaat om uitval én switch.

Samenwerking Noord-Nederland

In Noord-Nederland hebben vier hogescholen (NHL Hogeschool, Stenden Hogeschool, Hogeschool van Hall Larenstein en Hanzehogeschool) en zeven mbo-instellingen (Alfa-college, Nordwin College, Drenthe College, ROC Friese Poort, Friesland College, Noorderpoort en Onderwijsgroep Noord) eind 2012 een convenant 'Succesvolle doorstroom mbo-hbo' afgesloten. De betrokken instellingen zien het als hun gezamenlijke maatschappelijke verantwoordelijkheid om de doorstroom van het mbo naar het hbo te verbeteren en werken daar de laatste jaren actief aan. Veel energie wordt er daarbij gestoken door de hogescholen en mbo-instellingen samen in actieve keuzebegeleiding voor mbo-studenten. In ieder geval gebeurt dat voor alle mbo-studenten in de laatste twee jaar van hun mbo-opleiding, maar steeds meer wordt de keuzebegeleiding ook al in het eerste jaar van het mbo gestart. Een hbo-docent komt dan bijvoorbeeld al in het eerste jaar vertellen over het hbo. Een voorbeeld van een samenwerkingsproject gericht op een goede studiekeuze is het project HBO-module van NHL Hogeschool en ROC Friese Poort. In totaal 50 mbo-studenten van de opleidingen Onderwijsassistent en Pedagogisch Werk volgen in twee groepen drie uur per week gedurende negen weken een programma dat wordt verzorgd door een hbo- en een mbo-docent. De studenten worden daarbij geholpen door studentbegeleiders (oud mbo-studenten) van de hbo-opleidingen PABO, MWD en Pedagogiek.

Bij de invoering van het studievoorschot per 1 september 2015 wordt veel aandacht besteed aan het behoud van de brede toegankelijkheid van het hogeronderwijsstelsel. In het debat over het studievoorschot bestond bijzondere aandacht voor studenten uit groepen met een lagere sociaal-economische status (SES), waartoe ook vaak niet-westerse allochtonen behoren. De brede toegankelijkheid wordt geborgd door de verhoging van de aanvullende beurs voor de studenten van ouders met lagere inkomens, het behoud van de ov-kaart en de versoepeling van de terugbetaalregeling.⁸⁸ Voor mbo'ers wordt daarnaast extra ingezet op voorlichting. We willen voorkomen dat een deel van de mbo'ers, puur vanwege een informatieachterstand of een onvolledig beeld van de financiële gevolgen van het studievoorschot, afziet van een studie in het hoger onderwijs. Zoals ik had toegezegd aan de Eerste Kamer heeft het ministerie met doorstroomprofessionals in het mbo besproken hoe het beste georganiseerd kan worden dat mbo-studenten met financiële vragen, twijfels en zorgen terecht kunnen bij een herkenbaar en laagdrempelig aanspreekpunt.⁸⁹ De professionals geven aan dat het naast het goed informeren van de mbo'ers over de veranderingen die plaatsvinden, vooral van belang is dat mbo-studenten goed beseffen wat deze veranderingen voor henzelf betekenen. De rekenhulp die DUO heeft ontwikkeld⁹⁰ kan daarbij een rol vervullen. Met deze rekenhulp kunnen (aankomende) studenten een studiebegroting maken, bekijken hoeveel studiefinanciering zij nodig hebben, en zien wat de impact is van keuzes op de omvang van de studieschuld en de terugbetaallasten na het afstuderen.

88 Eventuele effecten van de invoering van het studievoorschot zullen worden gemonitord. De regering voert hiermee de breed gesteunde moties uit van de Tweede Kamerleden Slob c.s., Klaver c.s. en Van Meenen c.s., gedaan tijdens het debat over het Studievoorschot (Tweede Kamer, vergaderjaar 2012-2013, Kamerstukken II, 33 410, nr. 20 en vergaderjaar 2014-2015, Kamerstukken 2, 34 035, nr. 45) Conform toezeggingen aan de Eerste Kamer worden studenten en het parlement betrokken bij de vormgeving van de monitor.

89 Toezegging gedaan aan de leden Sent en Engels tijdens het Plenair debat over de Wet studievoorschot hoger onderwijs (34035). Deze toezeggingen zijn afgedaan met de Kamerbrief van 8 april over de derde kennismeting van het studievoorschot (Tweede Kamer, vergaderjaar 2014-2015, 34 035, K).

90 Deze rekenhulp is te vinden op de website van DUO: <https://duo.nl/particulieren/actueel/Rekenhulp-nieuw-stelsel-studiefinanciering.asp>.

Omdat mbo-studenten vaak als eerste met hun vragen naar hun docenten, mentoren of de decanen zullen gaan, heb ik de mbo-instellingen een brief gestuurd waarin ik hen vraag het nodige te doen om de financiële kennis over het studievoorschot en financiële bewustwording te stimuleren. Dit kan bijvoorbeeld in lessen over burgerschap, in bijeenkomsten over loopbaanoriëntatie en studiekeuze, of door doorverwijzingen naar specifieke, externe organisaties die jongeren kunnen helpen bij financiële keuzes. Veel goede instrumenten zijn al ontwikkeld of komen binnenkort beschikbaar. Interessant is bijvoorbeeld het initiatief van de Hogeschool Utrecht om een les-programma te ontwikkelen voor mbo-scholen.⁹¹

In het mbo worden belangrijke stappen gezet om de aansluiting mbo-hbo te verbeteren. Ik denk allereerst aan de keuze om het mbo intensiever en uitdagender te maken. Voor mbo-4 opleidingen worden daarnaast referentieniveaus taal en rekenen ingevoerd die gelijk zijn aan die voor het havo. Deze ontwikkelingen bieden perspectief, maar vragen tegelijkertijd om extra zorg voor een goede aansluiting van de hbo-opleidingen op de vernieuwde mbo-programma's. De komende jaren vraagt dat om extra samenwerking.

De MBO Raad heeft recent samen met JOB en NRTO een plan voor de toekomst gepresenteerd dat, indien geïmplementeerd, ook duidelijke gevolgen zal hebben voor de aansluiting mbo-hbo. In alle onderwijssectoren is dus sprake van plannen die raken aan de doorstroom en aansluiting op het hoger onderwijs. Ook voor deze ontwikkeling geldt dat een goed gesprek tussen de betrokken sectoren hierover belangrijk is. Het plan van MBO Raad, JOB en NRTO is er op gericht het mbo een aantrekkelijkere keuze te laten zijn voor grotere groepen studenten. Zij stellen voor om de hogere niveaus van vmbo en havo te integreren tot 'voorbereidend beroepsonderwijs'. Zo'n keuze zal ertoe leiden dat zeker de leerlingen die nu voor het havo kiezen een andere voorbereiding krijgen op het hbo. Daarmee is ook de uitkomst van deze discussie relevant voor de aansluiting en dient het hbo nauw betrokken te worden bij dit gesprek. Begin van de zomer zullen de staatssecretaris en ik een reactie op dit voorstel naar de Tweede Kamer sturen.

Een goede ontwikkeling is de ontwikkeling van zogenoemde doorstroom-keuzedelen in het mbo, keuzedelen die specifiek gericht zijn op een goede voorbereiding op doorstroming naar het hbo. Het kabinet gaat ervan uit dat vanaf 2016-2017, wanneer alle mbo-opleidingen keuzedelen bevatten, het voor elke mbo-4 student mogelijk wordt een doorstroom-keuzedeel te kiezen.

Hogescholen en mbo-instellingen hebben veel vertrouwen in de waarde van de doorstroom-keuzedelen. Samen werken ze ook hard aan de invulling ervan. Tegelijkertijd geven doorstroomcoördinatoren en docenten aan dat het voor veel mbo'ers belangrijk is dat zij al vroeg in hun mbo-opleiding – en dus niet pas wanneer de meeste keuzedelen aangeboden worden – herkend worden als mbo'ers voor wie doorstroom naar het hbo een reële en passende optie is. Dat geldt voor mbo'ers voor wie doorstromen naar het hbo van huis uit geen voor de hand liggende keuze is, maar zeker niet alleen voor hen. Vroege identificatie van mbo'ers die de potentie hebben om door te stromen naar het hbo of een Associate degree, maakt het gemakkelijker om in het geval van verwante opleidingen doorlopende leerwegen te creëren. Om mbo- en hbo-instellingen te faciliteren die samen serieus werk willen maken van doorlopende leerlijnen bij verwante opleidingen (al dan niet verkort), zal ik daarom experimenten met 'gemeenschappelijke programma's mbo-hbo' mogelijk maken.

91 Conform toezegging zal de Eerste Kamer worden meegenomen in de evaluatie van de loopbaanoriëntatie en -begeleiding (LOB) in het mbo. Toezegging gedaan aan de leden Sent en Engels tijdens het Plenair debat over de Wet studievoorschot hoger onderwijs (34035).

Op die manier geef ik invulling aan mijn voornemen in de brief van 2 juni 2014 over een toekomstgericht mbo⁹² om de doorstroom naar het hbo ook onderdeel te laten zijn van het experiment met de ‘beroepsroute’.

3.7. Doorstroom binnen het hogeronderwijsstelsel

Ik wil niet alleen dat het hogeronderwijsstelsel goed toegankelijk is voor leerlingen en studenten die instromen in het hoger onderwijs, maar ik wil studenten binnen het hoger onderwijs ook kansen bieden om het maximale uit hun talent te halen. Daarvoor is het belangrijk dat het onderwijsaanbod goed aansluit op de verschillende niveaus, interesses en ambities van de steeds gevarieerder wordende studentenpopulatie. Een meer gedifferentieerd aanbod is nodig.

Met ons binaire stelsel kunnen we goed tegemoet komen aan de behoefte aan variëteit en differentiatie. De binariteit staat voor een onderscheid in twee basisoriëntaties in het systeem: een oriëntatie op beroep en een oriëntatie op onderzoek.

We realiseren ons dat onder de oppervlakte meer nuancering schuilgaat. Universiteiten leiden studenten op voor de wetenschap, arbeidsmarkt of ondernemerschap en hogescholen doen, al is het niet het primaire doel van het hbo, ook aan onderzoek. Toch maakt het onderscheid tussen hbo en wo het mogelijk de essentie van elk type onderwijs te versterken en beter in te spelen op de verschillen in oriëntatie en leerstijl tussen studenten. Dit onderscheid in ons stelsel wordt door bedrijven en organisaties ook zinvol geacht en in het buitenland erkend als een onderscheid dat bijdraagt aan de kwaliteit van ons hoger onderwijs.

Met ‘Veerman’ is een beweging naar meer differentiatie binnen dit binaire stelsel in gang gezet als antwoord op de toegenomen diversiteit in de studentenpopulatie. Veel is tot stand gebracht, maar we zijn er nog niet. Het stelsel dat we voor ogen hebben biedt meer kansen en meer ruimte. Het heeft een aantrekkelijk aanbod voor de student die een korte opleiding nog wel wil volgen, maar voor wie een langere niet passend is. Het biedt elke student een reële mogelijkheid om na een bachelor een master te volgen. Het heeft een hbo dat aantrekkelijk is voor vwo’ers. En het biedt flexibiliteit. Flexibiliteit om na je Ad toch een bachelor te gaan doen, om eerst te kiezen voor het hbo, misschien omdat de universiteit je een te grote stap lijkt, en dan alsnog een wo-master te volgen, of om te kiezen voor een meer beroepsgerichte master als je in je wo-bachelor merkt dat zo’n master meer bij je past. Meer ruimte voor het kiezen voor een programma waarin elementen uit hbo- en wo-opleidingen zitten, hoort hier ook bij. Hetzelfde geldt voor de mogelijkheid om na enige jaren werkervaring een opleiding of onderwijsmodule in het hoger onderwijs te gaan volgen.

Meer samenwerking tussen instellingen is voor veel van deze ambities cruciaal. Daar zal de aandacht de komende jaren dus in belangrijke mate naar uitgaan.

De Associate degree steviger positioneren

De Associate degree (Ad) is een belangrijke nieuwe loot aan de stam van ons hoger onderwijs, één die meer tot wasdom moet komen. Bij de Rotterdam Academy van de Hogeschool Rotterdam zien we dat zij vrijwel alleen studenten in hun Ad’s hebben (mbo’ers) die zonder de Ad niet waren gaan studeren in het hoger onderwijs, dan is de meerwaarde van de Ad duidelijk. De Ad heeft een belangrijke emanciperende functie. Het werkveld heeft bovendien behoefte aan opgeleiden tussen mbo-4 en bachelor.

92 Kamerbrief Een toekomstgericht middelbaar beroepsonderwijs, 2 juni 2014 (Tweede Kamer, vergaderjaar 2013-2014, 31 524, nr. 207).

In de brief van 5 juni 2015 aan de Tweede Kamer is een nieuw perspectief voor de Associate degree geschetst.⁹³ Het is een perspectief dat aansluit bij de ambitie van de hogescholen zelf, zoals verwoord in 'HBO2025, wendbaar en weerbaar' van de Vereniging Hogescholen. Doel is de Ad sterker te positioneren in het stelsel. Er zouden meer Ad-programma's mogen komen en meer Ad-studenten worden opgeleid dan de krappe 6000 van nu. Daartoe koppel ik de Ad los van de hbo-bacheloropleiding. Ik verwacht dat de Ad daardoor meer gezicht krijgt en aantrekkelijker wordt, zowel voor instellingen om aan te bieden als voor studenten om te volgen. Ook voor het particulier onderwijs is dit belangrijk. Een groter aanbod van Ad-programma's zal de deelname van volwassenen aan het hoger onderwijs vergroten. Voor jongere studenten lijkt de aanpak van Rotterdam interessant, waarbij gekozen wordt voor een eigen 'community' (de Academy) voor de Ad.

Voor mij is belangrijk dat nu de Ad een zelfstandige positie krijgt, doorstromen na de Ad naar een hbo-bacheloropleiding wel mogelijk blijft. De Ad moet een opstap blijven voor studenten die zich, na kennismaking met het hoger onderwijs, verder willen ontwikkelen. De instelling die de Ad verzorgt, moet zorgen dat er goede doorstroommogelijkheden zijn naar één of meer bacheloropleidingen aan de eigen of een andere hogeschool.

Maatwerk binnen de bacheloropleidingen

Zoals gesteld in hoofdstuk twee, kan ook binnen de bacheloropleidingen meer maatwerk geleverd worden. In de afgelopen jaren hebben de instellingen hard gewerkt aan het verhogen van de diversiteit binnen de bachelors, maar vooral voor kleine, geselecteerde groepen studenten, denk aan de University Colleges, de honoursprogramma's etcetera. De lessen die we daarvan leren kunnen de instellingen ook meer toepassen op het reguliere onderwijs (zie mijn voorstellen hiertoe in het hoofdstuk 'Onderwijs van wereldformaat').

Ook is een ontwikkeling op gang gekomen naar meer brede bachelors. In het hbo is de technieksector herordend, wat heeft geleid tot bredere en veel minder labels. In het wo zie je een aantal voorbeelden van verbreding van opleidingen en opleidingen die verschillende disciplines bijeenbrengen, naast de University Colleges waar integraal vanuit een liberal arts filosofie onderwijs wordt geboden. Ik vind dit een interessante ontwikkeling, die ook aansluit bij mijn ambitie om binnen het onderwijs werk te maken van de drieslag, kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming. Wel moeten we ervoor zorgen dat de studenten in de brede opleidingen zich tijdens de opleiding voldoende specialiseren, zodat zij met een goede startkwalificatie en een helder beroepsbeeld de arbeidsmarkt betreden.

Aantrekkelijk hbo voor vwo'ers

Niet voor alle vwo'ers is het wo de meest passende keuze. Zij kunnen soms beter op hun plek zijn in het meer beroepsgerichte hbo. Dat weten we, maar tegelijkertijd neemt het aantal vwo'ers dat voor het hbo kiest nog altijd af. Ik wil daarom verder met de agenda van de commissie-Veerman om het hbo aantrekkelijker te maken voor vwo'ers. Het hbo moet een reële keuze zijn voor vwo'ers, een serieus alternatief. Een aantal belangrijke stappen hiertoe is al gezet. Hogescholen hebben met de Wet kwaliteit in verscheidenheid en de aanpassing van de beleidsregel doelmatigheid meer ruimte gekregen om driejarige trajecten voor vwo'ers en hbo-masteropleidingen aan te bieden. Daarnaast is werk gemaakt van een meer gelijkwaardige titulatuur. Het gaat er nu om de mogelijkheden beter te benutten. Meer driejarige trajecten voor vwo'ers moeten worden ontwikkeld.

93 Kamerbrief De Associate degree krijgt een steviger rol in het onderwijsgebouw, 5 juni 2015 (Tweede Kamer, vergaderjaar 2014-2015, 31 288, nr 473).

Ik zie daarvoor met name mogelijkheden in opleidingen en sectoren met geen of slechts beperkte pendanten in het wo, denk aan de zorg (fysiotherapie) en de lerarenopleidingen. Thomas More Hogeschool en de Haagse Hogeschool, bijvoorbeeld, bieden binnen hun pabo nu al driejarige trajecten voor vwo'ers aan.

Voor hbo-masteropleidingen bied ik met deze agenda meer ruimte. Gebleken is dat het hbo voor vwo'ers aantrekkelijker wordt als zij weten dat ze na hun hbo-opleiding nog een wo-master kunnen doen⁹⁴. Reële doorstroommogelijkheden van hbo-bachelor naar wo-master zijn dus ook belangrijk. Hierna kom ik daarop terug.

Doorstroom bachelor-master

Ik wil dat elke student de kans heeft op het volgen van een master. Daarom wil ik dat het aanbod van hbo-masters fors wordt uitgebreid en dat het schakelen van bachelor naar master soepeler verloopt.

Hbo-masters

Het aantal masteropleidingen in het hbo is sinds 2012 weliswaar gestegen, met name in de kunstensector, maar de stijging is minder groot dan verwacht. Nog altijd zijn maar een kleine 12.000 studenten ingeschreven in een hbo-masteropleiding. Deels heeft dat te maken met de aandacht die de hogescholen de laatste jaren terecht hebben gegeven aan verhoging van de kwaliteit van de bachelor, maar een verdere groei van het aantal hbo-masteropleidingen is gewenst. Zowel in het belang van de student als in dat van de arbeidsmarkt. Mede door het beperkte aanbod van hbo-masters, is het aantal masteropleidingen in Nederland internationaal gezien aan de lage kant. Er is een behoefte op de arbeidsmarkt aan hoger geschoold personeel. Ten behoeve van het onderwijs, bijvoorbeeld, is de ambitie geformuleerd om meer masteropleidingen voor de klas te krijgen. De beroepspraktijk wordt steeds complexer en dat vraagt om opscholing van medewerkers en om hogere opleidingsniveaus. Denk bijvoorbeeld aan de toenemende complexiteit in de zorg en het toenemend gebruik van technologie in de zorg. Het is goed dat daarom recent een hbo-masteropleiding is ontwikkeld die professionals opleidt die een brug kunnen slaan tussen technologie (als smartwatches, domotica en online hulpverlening) en de sociale kant van deze ontwikkelingen.

Sectoren waar hbo-masters toegevoegde waarde hebben, zijn naast de zorg (in combinatie met techniek) bijvoorbeeld duurzaamheid/energie (in combinatie met techniek), business voor technici (maakindustrie), en de creatieve industrie. Naast meer specialistische hbo-masters blijken ook hbo-masters die de horizon van de meer gespecialiseerde hbo-bachelorstudent kunnen verruimen en cross-sectoraal zijn, een behoefte op de arbeidsmarkt te vullen.⁹⁵ Nu zijn hbo-bacheloropleidingen vanwege de arbeidsmarktkwalificerende functie vaak smaller en specialistischer van aard dan wo-bacheloropleidingen. Als hbo-bacheloropleidingen, zoals recent in de sector techniek is gebeurd, breder van karakter worden, zal de specialiserende functie van de hbo-master aan belang winnen. Ook aan meer specialistische masters zal dus behoefte blijven. Om meer ruimte te bieden voor bekostigde hbo-masters, zal ik de huidige beperking tot prioritaire terreinen (topsectoren, zorg, onderwijs en masters die aansluiten bij driejarige trajecten voor vwo'ers) in de beleidsregel macrodoelmatigheid opheffen.

⁹⁴ ResearchNed (2011) *Kiezen voor hbo of wo. Achtergronden en motieven van vwo'ers die kiezen voor een hbo-studie*. ResearchNed, Nijmegen.

⁹⁵ B&A en Maatschap voor Communicatie (2010) *Masteropleidingen in het hbo*. B&A, Den Haag.

Schakelen van hbo-bachelor naar wo-master

Naast de uitbreiding van het hbo-masteraanbod moeten er voor de groep hbo-studenten die de stap naar de universiteit willen zetten en daar een wo-masteropleiding willen volgen, voldoende kansen zijn op doorstroom. In de hoofdlijnenakkoorden van 2011 is opgenomen dat de schakelprogramma's hbo-wo zoveel mogelijk in gezamenlijkheid tussen hogescholen en universiteiten worden vormgegeven en dat deze programma's maximaal moeten indalen in de hbo-bacheloropleidingen. Deze ontwikkeling van een in de hbo-bachelor ingedaalde 'academische route' begint op gang te komen en kan worden beschouwd als een goed praktijkvoorbeeld. Het blijkt een goede formule, maar deze route is vooral geschikt voor studenten die al vroegtijdig in hun studie besluiten door te willen stromen naar een wo-master.

Er zijn bovendien op dit moment zorgen over het aanbod van schakelprogramma's. Het aantal deelnemers vanuit het hbo aan een wo-master is zowel relatief als in absolute aantallen gedaald. Daarnaast constateert de inspectie in haar recente onderzoeksrapport dat het aanbod van schakelprogramma's op dit moment weliswaar nog voldoet, maar dat instellingen aangeven dat het aanbieden van schakelprogramma's voor hen niet aantrekkelijk is en dat zij overwegen programma's te schrappen. Studenten geven bovendien aan dat er nu al geschrapt wordt in het aanbod. In de Wet studievoorschot is vastgelegd dat vanaf 2017/2018 het tarief dat instellingen vragen voor schakelprogramma's verder wordt beperkt tot maximaal eenmaal de hoogte van het wettelijk collegegeld. Daarmee is een belangrijke stap gezet in het aantrekkelijker maken voor studenten om te schakelen van hbo naar wo, maar zorgen over het aanbod zijn er dus wel.

Schakelprogramma's vragen per definitie om maatwerk omdat deze programma's zijn ingericht op het wegwerken van deficiënties van individuele studenten. Ook zijn er grote verschillen tussen instellingen in de mate waarin zij samenwerken rond aansluiting en doorstroming van hbo-bachelor naar wo-master. In het huidige bekostigingssysteem is dergelijk maatwerk nu niet geregeld. Op korte termijn ga ik hierover met de VSNU en de Vereniging Hogescholen het gesprek aan en zal hierbij ook de studentenbonden uitnodigen. Ik ga op zoek naar een maatwerkoplossing binnen de huidige bekostigingssystematiek voor de periode vanaf 2017/2018 wanneer de instellingen verplicht worden enkel wettelijk collegegeld te vragen voor schakelprogramma's.

Doorstroom naar een wo-master

Ook bij de doorstroom van studenten vanuit een wo-bachelor naar een wo-master vereist de schakeling aandacht. Met de harde knip is beoogd de keuzemogelijkheden van studenten te vergroten en studenten te stimuleren een bewuste keuze voor een master te maken. Dat is positief, maar daarmee is de inhoudelijke afstand tussen de opleidingen die worden gekozen wel vergroot. Daarnaast ben ik er op gewezen dat in een aantal vakgebieden behoefte is aan verlenging van de master om deze te kunnen verdiepen of verbreden. Dat geldt bijvoorbeeld voor de sociale wetenschappen en geesteswetenschappen die dit in hun sectorplannen hebben aangekaart. Ook kan een eventuele verlenging van de master tegemoetkomen aan internationale ambities als de ontwikkeling van *joint programmes* met buitenlandse partners. Masteropleidingen in het buitenland zijn namelijk veelal langer dan een jaar. Mogelijk is verlenging van de wo-master in bepaalde gevallen dus zinvol. Samen met de universiteiten en de studenten zal ik de komende tijd noodzaak, wenselijkheid en financiële consequenties nader onderzoeken.

Verdere differentiatie binnen het binaire stelsel

Ik wil ruimte bieden voor meer flexibiliteit in programma's. En dat zowel binnen de twee pijlers van ons binaire stelsel, als ook over de grenzen daarvan heen. Ik zie studenten die vakken willen volgen bij andere instellingen of opleidingen van verschillende instellingen willen combineren. Waarom zouden we hen daar niet meer in faciliteren als dat tegemoet komt aan hun ambities en interesses? Waarom zouden bijvoorbeeld wo-studenten niet ook programma's kunnen doen bij kunsthogescholen, of vice versa? Of waarom zouden sportopleidingen in het hbo niet meer kunnen profiteren van de geneeskundeopleidingen in het wo? Waar dit zinvol is en tegemoetkomt aan een behoefte, wil ik dat meer cross-overs tussen de onderwijssectoren mogelijk worden.

Deze flexibiliteit tussen disciplines wil ik ook over instellingen heen. Binnen één instelling is dit vaak nog wel mogelijk, al geven de studenten aan dat ook dat niet altijd even makkelijk te regelen is, maar tussen instellingen is die flexibiliteit er niet vaak. Waarom zouden bijvoorbeeld studenten techniek van een technische universiteit niet ook vakken organisatiekunde, bedrijfskunde of bestuurskunde kunnen volgen aan een andere universiteit? Of waarom zouden economie- of techniekstudenten geen buitenlandse taal kunnen studeren elders? En waarom dagen we economen niet uit om meer aan filosofie en ethiek te doen? Ik wil daarover het gesprek met Vereniging Hogescholen, de VSNU, het ISO, de LSVb en VNO-NCW voeren. Het rapport *Het nieuwe leren is flexstuderen* van de LSVb neem ik hierin mee.

Dit veronderstelt meer samenwerking tussen de instellingen, tussen individuele hogescholen, tussen universiteiten en ook tussen hogescholen en universiteiten. Ik zal daar de instellingen op aanspreken. We moeten in Nederland niet alleen investeren in meer internationale samenwerking, maar vooral ook in meer nationale. Anders komen de flexibele programma's die we willen niet van de grond. Wat mij betreft mogen hogescholen en universiteiten overigens ook vaker samen programma's vormgeven, zeker professionele masters. Binnen Centers of Expertise zie je dat al gebeuren. Dat is een goede ontwikkeling.

Ons binaire stelsel is geen statisch geheel en zou dat ook niet moeten zijn. Veerman wees daar ook al op. Profilering van instellingen leidt ertoe dat er een grotere verscheidenheid aan instellingen ontstaat, en dat de grenzen tussen hogescholen en universiteiten minder scherp worden. Dat zie je gebeuren. Deze ontwikkeling moet niet leiden tot een inhoudelijke vervaging van uitstroomprofielen richting de arbeidsmarkt. Ik wil voor deze organische ontwikkeling wel de ruimte blijven bieden, ook omdat die de verdere samenwerking tussen instellingen bevordert.

3.8. Flexibel stelsel voor Leven Lang Leren

Het onderwijs leidt niet op voor een baan voor het leven, maar voor een loopbaan op een steeds dynamischer arbeidsmarkt. Het tempo waarin functies en beroepen veranderen, verdwijnen en ontstaan, neemt toe, met meer mobiliteit – ook steeds vaker tussen verschillende sectoren – tot gevolg. Daarbij blijft de vraag naar hoger opgeleiden groeien. Om duurzaam en flexibel inzetbaar te blijven is het daarom essentieel dat mensen zich blijven ontwikkelen. Het is belangrijker dan ooit om voortdurend nieuwe kennis en vaardigheden te verwerven en bestaande competenties op peil te houden. Daartoe moeten er voldoende mogelijkheden zijn om een leven lang te leren en is het belangrijk dat mensen deze mogelijkheden ook daadwerkelijk gebruiken, ook in de fase dat zij al een baan hebben. Werkenden leren veel op hun werkplek, bijvoorbeeld door met collega's samen te werken en door af en toe van taak of functie te veranderen. Daarnaast ligt hier voor het hoger onderwijs een belangrijke maatschappelijke opdracht, zowel voor de particuliere instellingen als voor het bekostigd onderwijs.

Het onderwijs moet flexibel en vraaggericht zijn, zodat het aansluit bij de behoeften en wensen van verschillende doelgroepen in het hoger onderwijs, waarvan de volwassen, reeds werkende doelgroep een steeds groter deel uit zal maken. Voor deze doelgroep is het nog belangrijker dat het onderwijs goed aansluit bij de kennis en vaardigheden die ze eerder al hebben opgedaan, en dat er geen tijd verloren gaat met het leren van dingen die zij eigenlijk al beheersen. Er is behoefte aan opleidingstrajecten die op maat worden vormgegeven, aansluiten op de mogelijkheden en behoeften op de werkplek en gebruik maken van de mogelijkheden om online te leren. Ook is er behoefte aan het gefaseerd kunnen deelnemen aan (modulen van) opleidingen. Dit stelt mensen in staat om hun studieactiviteiten beter af te stemmen op pieken en dalen in drukte in werk en privéleven en om door het stapelen van modulen een diploma te behalen.

Daarom heeft het kabinet in oktober, op advies van de commissie-Rinnooy Kan een aantal maatregelen aangekondigd die erop gericht zijn de flexibiliteit en vraaggerichtheid van het deeltijd hoger onderwijs te versterken.⁹⁶ Doel hiervan is dat het onderwijs aantrekkelijker wordt voor volwassenen, zodat de deelname van volwassenen aan opleidingen in het hoger onderwijs stijgt. Met deze maatregelen moet de tendens van dalende instroom van volwassenen in het hoger onderwijs worden gekeerd. Het overnemen van de door de commissie-Rinnooy Kan geadviseerde maatregelen sluit ook aan bij de wensen van de NRTO, zoals verwoord in hun position paper 'Leren Loont'.⁹⁷ De belangrijkste maatregelen in dit kader zijn pilots flexibilisering en experimenten vraagfinanciering, die in samenhang vergaande impact kunnen hebben op flexibilisering van het stelsel van hoger onderwijs en het realiseren van een cultuur van Leven Lang Leren. Deze zijn zowel gericht op de bekostigde, als op de niet-bekostigde instellingen, beide belangrijke partijen in het aanbod van deeltijd hoger onderwijs. De experimenten worden uitgebreid gemonitord. Indien tussentijdse effectmetingen daartoe aanleiding geven, kan de minister besluiten tot verlenging van de experimenten of tot beperkte uitbreiding van de experimenten naar andere opleidingen.

Belangrijk voor Leven Lang Leren is ook dat het aanbod van Associate degrees en van professionele masters uitgebreid wordt, zoals ik hiervoor al aangaf. In de experimenten vraagfinanciering, die in september 2016 van start zullen gaan, wordt de bestaande bekostigingssystematiek omgezet in financiering middels vouchers en krijgen instellingen meer mogelijkheden om modulair te werken en op verschillende vestigingsplaatsen onderwijs te verzorgen. Hiermee kan een gelijk speelveld ontstaan tussen de bekostigde en niet-bekostigde instellingen. Binnen de experimenten wordt verder nauw samengewerkt met werkgevers. Hierdoor ontstaat een aanbod dat flexibel en vraaggericht is. De experimenten vraagfinanciering worden in eerste instantie uitgevoerd in de sectoren Techniek, Zorg en Welzijn, omdat daar de behoefte aan het opleiden van medewerkers en het behalen van diploma's hoger onderwijs het grootst is.

In de pilots flexibilisering hoeven instellingen niet langer te werken vanuit tevoren vastgelegd en beschreven aanbod in de vorm van onderwijseenheden, maar kunnen in plaats daarvan opleidingen beschrijven in de vorm van eenheden van leeruitkomsten. De koppeling tussen studiepunten en aantallen uren studielast wordt losgelaten. In de pilots is dus sprake van sturing op output; het gaat om wat mensen uiteindelijk moeten kennen en kunnen, niet om waar, hoe, wanneer en in hoeveel tijd men dat leert. Voor deze experimenten vraagfinanciering en pilots flexibilisering heb ik in oktober 2014 gemeld dat er tot en met 2020 € 65 miljoen aan additionele middelen beschikbaar is.

⁹⁶ Kamerbrief Leven lang leren, 31 oktober 2014 (Tweede Kamer, vergaderjaar 2014-2015, 30 012, nr. 41)

⁹⁷ Nederlandse Raad voor Training en Opleiding (2015) *Leren Loont! De bijdrage van private opleiders aan het verdienvermogen van Nederland*. NRTO, Houten.

De invoering van het 'Leven Lang Leren-krediet', zoals afgesproken in het akkoord over het studievoorschot, biedt nieuwe groepen studenten de mogelijkheid om het collegegeld - of het lesgeld (voor mbo-opleidingen) - te lenen.⁹⁸ Dit neemt de financiële barrière weg voor studenten die geen recht (meer) hebben op studiefinanciering, waaronder het collegegeldkrediet, maar die wel gemotiveerd zijn om een opleiding te volgen om bijvoorbeeld een transitie naar een andere sector te maken of om een hoger opleidingsniveau te bereiken. Verder is in het studievoorschot geregeld dat studenten die met hun bacheloropleiding beginnen in de jaren 2015/16 tot en met 2018/19, en nog niet volop profiteren van de investeringen van de opbrengst van het studievoorschot, een tegemoetkoming krijgen in de vorm van vouchers. Deze voucher van € 2.000 kunnen ze inzetten voor (geaccrediteerde) bijscholing vijf tot tien jaar na hun afstuderen. Deze maatregel stimuleert tevens de deelname aan hoger onderwijs door volwassenen, en geeft zo een extra impuls aan een cultuur van een Leven Lang Leren.

Hiermee hebben we een aantal belangrijke stappen gezet om het hoger onderwijs aantrekkelijker te maken voor werkenden. Samen met de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid zal ik de komende jaren de Tweede Kamer periodiek informeren over de uitwerking van het Leven Lang Leren-beleid.

3.9. Wat gaan we doen

Om elke student in het hoger onderwijs kansen te bieden en op de juiste plek te krijgen, zetten we op het volgende in:

- Blijvende aandacht voor de toegankelijkheid van het stelsel, ook door verdere investeringen in studiekeuzeactiviteiten.
- De middelen van het studievoorschot kunnen, volgend op het Siriusprogramma, ook voor talentprogramma's, waaronder honourstrajecten aangewend worden. Zo kunnen de initiatieven van het Sirius-programma geïntegreerd worden in de activiteiten die voortvloeien uit de strategische agenda. Ik wil een substantieel bedrag, in de eerste jaren zo'n 10%, van de middelen uit het Studievoorschot besteden aan talentprogramma's, waaronder honoursprogramma's.
- Blijvende aandacht voor studiesucces, studie-uitval, switch, en studieduur, door te blijven investeren in het verbeteren van het studiekeuzeprocess, het versterken van de samenwerking met vo-scholen en mbo-instellingen, het voortzetten van het bindend studieadvies in het eerste jaar, het besteden van aandacht aan de verschillende talenten van studenten en het bieden van meer maatwerk en begeleiding door tutoring en mentoring. Hierbinnen ook meer aandacht voor het belang van extra-curriculaire ontwikkeling.
- Meer samenwerking in de regio tussen de toeleverende vo-scholen en mbo-instellingen en de hogeronderwijsinstellingen. Voor samenwerkingsprojecten vo-ho en mbo-hbo gericht op beter doorlopende leerlijnen, verbetering van loopbaanoriëntatie en -begeleiding of vergroting van de toegankelijkheid van het hoger onderwijs voor specifieke groepen, zijn middelen uit het studievoorschot beschikbaar. Daarnaast zijn ook middelen beschikbaar voor de verbetering van de aansluiting van het hoger onderwijs op de arbeidsmarkt (zie Investeringsagenda).

⁹⁸ De motie Duisenberg c.s over de invoering van het levenlanglerenkrediet (Tweede Kamer, vergaderjaar 2014-2015, Kamerstukken 2,34 035, nr. 40) heb ik in maart 2015 beantwoord (Tweede Kamer, vergaderjaar 2014-2015, Kamerstukken 2, 30 012, nr 50).

- Extra aandacht voor mbo'ers bij de doorstroom naar het hbo: veel inzet op het verschaffen van informatie over het studievoorschot en het vergroten van het financieel bewustzijn,⁹⁹ doorstroom-keuzedelen als belangrijk instrument en de introductie van experimenten met gemeenschappelijke programma's mbo-hbo.
- Meer differentiatie in het onderwijsaanbod. De Ad krijgt de ruimte door de koppeling van de Ad met de hbo-bachelor los te laten. Om het aantal hbo-masters te vergroten wordt de beperking tot prioritaire sectoren in de beleidsregel doelmatigheid opgeheven.
- Reële doorstroommogelijkheden naar de masterfase, zowel naar de hbo- als de wo-master.
- Voor schakelprogramma's wordt naar een maatwerkoplossing gezocht voor de periode vanaf 2017/2018.
- Meer samenwerking tussen hogeronderwijsinstellingen, ook tussen hogescholen en universiteiten, om voor studenten meer flexibele programma's mogelijk te maken (over de grenzen van disciplines en instellingen heen).
- Vergroting van de flexibiliteit en vraaggerichtheid van het deeltijdonderwijs: introductie van experimenten vraagfinanciering, pilots flexibilisering en het 'Leven Lang Leren-krediet'.

⁹⁹ Hiermee voldoe ik aan mijn toezeggingen gedaan tijdens het Plenair debat over de Wet studievoorschot hoger onderwijs (34035).